

Отже, моральні норми й правила у процесі інтеріоризації проходять якісь метаморфози, які на сьогоднішній момент залишаються невизначеними. Можна тільки припустити, що процес формування моральної свідомості, моральний розвиток і формування моральної поведінки здійснюватиметься більш ефективно за умови надбання дитиною у подальшому навчанні теоретичної бази, широкого використання позитивних моральних прикладів, акцентування уваги на негативних і позитивних вчинках дітей, пояснюючи їхні наслідки, створення ситуацій, які б вимагали від дитини зробити моральний вибір та ін. Усе це зумовило розробку експериментальної методики формування моральної свідомості, а відтак і моральної поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдулова Т.П. Предпосылки формирования морального сознания в старшем дошкольном возрасте. Автореф. дисс. ... канд. психолог. наук. – М., 2001. – 24 с.
2. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика. Учебник. – М., 2000. – 470 с.
3. Петровский А.В. Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии. – М.: ИНФРА, 1998. – 528 с.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка // Навч. посібник для студентів ВНЗ. – К.: Академія, 2004. – 456 с.
5. Тепляков Н.Н., Галкина Н.П. Реконструкция системы нравственных парадигм детей дошкольного возраста // Наука і освіта. – Спецвипуск “Терапія душі”. – Одеса, 2004. – №3. – С. 168-170.
6. Склярова Т.В., Янушкявичене О.Л. Возрастная педагогика и психология / Учебн. пособие для студ. пед. вузов. – М.: ПРО-Пресс, 2002. – 423 с.
7. Смирнова Е.О., Холмогорова В.М. Соотношение непосредственных и опосредованных побудителей нравственного поведения детей // Вопросы психологии. – М., 2001. – № 1. – С. 26-36.
8. Чекина Л.Ф. Педагогическая диагностика нравственной воспитанности. Вопросы психологии. – М., 2006 – №11. <http://www.schools.kiev.ua/meeting/forum2/8.shtml>.

УДК 37.013

В.В. Колісніченко

ДІАГНОСТИКО-ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття присвячена питанням організації профілактичної роботи з підлітками-девіантами. Розкрита актуальність проблеми, що розглядається, наведені рекомендації щодо діагностико-превентивної діяльності соціальних інститутів з дітьми “групи ризику”.

This article is concerned with the issue of organization of prophylactic work with teenagers addicted deviant behavior. The author interprets an actuality of the issue, proves recommendations for realization of a diagnostic and preventive work of social institutions with the children of “risk group”.

Проблема соціальної адаптації молоді вимагає скоординованої концентрації зусиль державних установ, навчальних та позашкільних закладів, педагогів, психологів, соціологів. Повною мірою це відноситься і до дітей, схильних до девіантної поведінки. В умовах нової соціально-економічної ситуації зміни ціннісних реалій обґрунтування сучасних форм і методів здійснення освітньо-виховної роботи з педагогічно занедбаними дітьми, зокрема покращення профілактичної діяльності працівників міліції є однією з актуальних педагогічних проблем.

Аналіз досліджень (М.Дідик [2], Н.Зобенько [4], В.Турияница [11] та ін.) підтверджують необхідність удосконалення роботи працівників правоохоронних органів,

прокуратури, соціальних педагогів, вчителів і психологів щодо здійснення профілактико-корекційних заходів серед учнівської молоді.

Особливе місце у системі організації профілактики девіантної поведінки підлітків відводиться освітньо-корекційній роботі співробітників кримінальної міліції у справах неповнолітніх, що висуває необхідність удосконалення педагогічної підготовки випускників вищих юридичних навчальних закладів. Йдеться насамперед про готовність випускників вищої юридичної школи до роботи з дітьми так званої групи ризику.

Виховні аспекти цієї проблеми досліджувались І.Бухулейшвілі (психолого-педагогічні умови активізації процесу самовиховання педагогічно запущених підлітків); І.Зверевою (теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні); В.Івановим (педагогічні умови соціалізації міських старшокласників). Подолання педагогічної запущеності молодших школярів і рання профілактика протиправної поведінки неповнолітніх досліджувались І.Козубовською і В.Овчаровою. Проблеми виховання та підготовки старшокласників до вибору професії вивчалися О.Панченком та Ю.Пашенком. Педагогічні основи попередження відхилень у моральному розвитку і поведінці школярів та формування громадського обов'язку в учнів старших класів шкіл робітничої молоді та подолання депривації підлітків у процесі культурно-дозвільної діяльності висвітлено в роботах Є.Петухова. Проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх правоохоронців вивчалися В.Андросюком, С.Кубіцьким, Ю.Юрчуком та ін.

Публікації Г.Пономаренка, В.Семенова, О.Юристи спрямовані на вивчення проблем профілактичної роботи з підлітками. Разом з тим, наукових публікацій, присвячених удосконаленню корекційно-профілактичної роботи правоохоронців ще недостатньо, що є однією з причин низької їх освітньо-профілактичної діяльності. Так, за даними соціологічного дослідження, більше половини опитаних оцінюють діяльність органів охорони громадського порядку та правосуддя вкрай негативно, відзначаючи такі вади, як низький рівень підготовки кадрів, слабкість матеріально-технічної оснащеності працівників міліції. Тільки 7,6 % респондентів позитивно оцінюють роботу названих інститутів [3: 698–699]. Характерно, що в разі виникнення залежності алкоголю, наркотиків, токсинів, куріння тютюну за допомогою до співробітників кримінальної міліції звернеться тільки 1,6% старшокласників; у центр соціальних служб для молоді – відповідно 6,2% підлітків, до вчителів – тільки 1,4 – 2,0% з числа опитаних. Це свідчить про необхідність вдосконалення профілактичної роботи з неповнолітніми дітьми, схильними до відхилень у своїй поведінці.

Організація корекційної роботи з підлітками вимагає від співробітників кримінальної міліції у справах неповнолітніх реалізації відповідної системи освітньо-профілактичної діяльності. Для цього останні мають бути озброєними знаннями і вміннями не тільки специфічних особливостей поведінки дітей різних вікових груп, а й володіти механізмом ефективної профілактики важковихованості, бездоглядності, правопорушень серед молоді.

Зокрема йдеться про підлітковий вік, що, як відомо, вважається найбільш сприятливим для впливу десоціалізуючих факторів, що пов'язано з психофізіологічними особливостями цього періоду розвитку.

Як відомо, витоки важковихованості криються передусім у соціальній сфері. Девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відключення) – окремі вчинки або система вчинків, які суперечать прийнятним у суспільстві правовим або моральним нормам (наприклад, злочинна поведінка, яка заслуговує карного покарання). Попередження девіантних вчинків вимагає ще з ранніх років прищеплювати повагу до моральних норм і виробляти моральні звички. Це застосування в роботі строго наукової та високої моральної основи, розгортання психолого-педагогічних досліджень щодо вивчення проблем підлітків та обґрунтування шляхів підвищення результативності профілактичної роботи з цією категорією молоді.

Результати аналізу відповідних літературних джерел та практики діяльності правоохоронних органів показують, що одним із стрижневих напрямків профілактичної роботи з дітьми є формування інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчути себе юридично, соціально, морально й політично самодостатньою.

Ключовим у роботі з дітьми групи ризику є особистісний підхід до вихованця як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Це є базовим положенням, яке визначає позицію співробітника кримінальної міліції у взаємодії з кожною дитиною і колективом. Виховання вимагає відкриття унікальної "Я-концепції" кожної дитини, що допомагає усвідомленню себе особистістю, забезпечує розкриття своїх можливостей, становлення самосвідомості, самореалізації та самоутвердження. Мова йде про реалізацію принципу індивідуалізації, оскільки виховні заходи, з успіхом застосовані до одного підлітка, можуть не дати очікуваного ефекту стосовно іншого. Тому, врахування психофізіологічних і вікових особливостей вимагає вибору та здійснення таких виховних заходів, які найбільше відповідали б індивідуальним параметрам особистості неповнолітнього, того стану, у якому він знаходиться на даний момент. Дані експериментального дослідження переконують, що провідним механізмом корекційної роботи є переконання дією, тобто залученням вихованця до активної, значущої для нього і водночас суспільно корисної діяльності, в процесі якої відбувається переоцінка цінностей, формування адекватної соціальної спрямованості й відповідних соціально прийнятих зразків поведінки. Нерідко внаслідок бездоглядності й негативного впливу середовища у дітей-девіантів поведінка набуває такого стійкого й антигромадського характеру, що створює загрозу для їхнього розвитку й може стати одним із джерел дитячої злочинності. Тут, звичайно, виникає необхідність "примусового" перевиховання, яке здійснюється в закритих навчально-виховних закладах інтернатного типу, де поряд із загальними засобами й методами виховання використовуються спеціальні засоби педагогічного впливу і створюється особливий педагогічний режим [10].

Дані дослідження показують, що перевиховання підлітків "групи ризику" вимагає організації чіткої системи роботи, що передбачає тісну співпрацю співробітників кримінальної міліції у справах неповнолітніх з сім'єю, психологічною службою школи як спеціалізованим підрозділом у системі освітніх навчальних закладів, громадськими організаціями. Основними напрямками спільної діяльності фахівців психологічної служби для молоді та співробітників кримінальної міліції у справах неповнолітніх, як психопрофілактика, психодіагностика, розвиток і психокорекція, психологічне консультування. Водночас існуючі стійкі тенденції щодо росту злочинності, криміналізації дитячого середовища, девіації поведінки учнівської молоді вимагають пошуку найбільш ефективних форм ранньої профілактики правопорушень неповнолітніх, як однієї з найбільш важливих проблем національного виховання.

Наводимо приклад системи прийомів діагностико-профілактичної роботи з дітьми-девіантами, адресовану для працівників правоохоронних органів.

1. Загальнопедагогічні прийоми:

- 1.1. "Переконання" – рішення, поєднане з доказом слушності і необхідності визначеної поведінки. Доступність, аргументація і захопленість фактами, що розглядаються.
- 1.2. "Довіра" – доручення неповнолітньому відповідальної справи, що розвиває у нього почуття відповідальності і подяки за довіру.
- 1.3. "Моральна підтримка і зміцнення віри у власні сили" – підвищення авторитету учня в очах однокласників при виконанні доручень. Розвиток віри у свої сили.
- 1.4. "Залучення до цікавої діяльності" – максимальне врахування інтересів і здібностей учня.
- 1.5. "Спонування гуманних почуттів" – забезпечення умов, за яких підліток стає свідком життєвих складнощів і емоційних переживань інших людей. Пробудження співчуття.

2. Прийоми, що сприяють поліпшенню взаємин:

- 2.1. "Прояви душевності" – створення ситуації уваги і турботи, пробудження в неповнолітнього почуттів радості, схвильованості, подяки.

- 2.2. “Прохання” – актуалізація почуттів власної гідності, підвищення авторитету учнів у підлітковому середовищі.
- 2.3. “Натяк” – використання методів нагадування на можливі наслідки дій.
3. Активізація позитивної спрямованості особистості:
 - 3.1. “Фланговий підхід” – організація відповідних обставин, за яких дитина заради своїх інтересів і схильностей повинна поліпшити свою поведінку.
 - 3.2. “Активізація таємних почуттів підлітка” – розуміння душевного стану учнів, проникнення в його таємниці.
 - 3.3. “Телефони довіри”.
4. Спеціальні педагогічні прийоми:
 - 4.1. “Осуд” – негативне емоційне ставлення до вчинку.
 - 4.2. “Покарання” – гуманне стягнення за визначену провину.
 - 4.3. “Наказ” – педагогічні вимоги, розраховані на беззаперечну покірність учня.
 - 4.4. “Попередження” – аналіз нерайдужних для учня перспектив у випадку його незмінної негативної поведінки.
5. Приховані педагогічні прийоми:
 - 5.1. “Паралельна педагогічна дія” – одночасний осуд або покарання вчителем, активом і колективом його окремих членів.
 - 5.2. “Педагогічний докір” – висловлення зауважень у м’якій формі.
 - 5.3. “Натяк” – організація педагогічних умов, за яких вихованцю дають можливість зрозуміти свою провину, але не доводити до осуду і покарання.
 - 5.4. “Напускна байдужість” – створення ситуації, де порушник дисципліни виявився б у незручному стані.
 - 5.5. “Іронія” – виставлення винуватого в смішному виді при неприпустимості образи особистості учня.
 - 5.6. “Напускна недовіра” – прояв недовіри можливостям підлітка, що пробуджує почуття власної гідності і прагнення змінити про себе помилкову думку.

Ефективна роботи з важковиховуваними підлітками можлива лише за умови тісної співпраці школи, сім’ї, правоохоронних органів з комісіями у справах неповнолітніх при виконавчих комітетах рад народних депутатів.

Практика показує, що взаємодію школи і комісії у справах неповнолітніх, у тому числі за участю співробітників кримінальної міліції у справах неповнолітніх, у процесі профілактичної і корекційної роботи доцільно здійснювати у двох основних формах. Це запрошення працівника міліції чи членів комісії до школи. Здебільшого його метою є проведення правових бесід (групових, індивідуальних, комбінованих) з учнями виховно-правового профілактичного характеру, а також спільних засідань комісії в райвиконкомі. Їх виховний ефект багато в чому залежить від правильного визначення цілей. Метою засідання може бути, скажімо, показ учням реальних фактів застосування виховних заходів правового характеру до неповнолітніх, поведінка яких не відповідає суспільним вимогам. Ця робота здійснюється в сукупності з бесідою, роз’ясненням, консультуванням до і після відвідування школярами засідання комісії.

Досить ефективними формами надання допомоги школі з боку комісій у справах неповнолітніх у правовому вихованні зарекомендували себе залучення активу профспілкових комітетів підприємств до виховної роботи, спрямованої на підвищення відповідальності робітників та службовців у вихованні своїх дітей; семінари голів і секретарів комісій, працівників органів освіти, учителів, працівників культури, спорту і т.д. з питань удосконалення правового виховання учнів; практичні конференції з проблем взаємодії державних органів і громадських організацій у профілактичній діяльності.

Таким чином, робота з підлітками групи ризику вимагає спільних зусиль всіх соціальних інститутів, широкого використання традиційних та інноваційних методів і організаційних форм виховання.

Наведені форми роботи урізноманітнюють освітньо-виховну та профілактичну діяльність кримінальної міліції у справах неповнолітніх і, без сумніву, стануть у нагоді майбутнім працівникам ОВС. Забезпечення взаємодії правоохоронних органів зі школами та місцевими радами народних депутатів дає змогу впровадити комплексний підхід до вирішення проблеми профілактичної роботи з дітьми-девіантами. Саме життя детермінує концентрацію зусиль суспільства, розробку механізму інтеграції різних соціальних інститутів до ефективного здійснення освітньо-виховної профілактичної роботи з підготовчими поколіннями.

Порушена нами проблема не вичерпана певною мірою. Подальшого дослідження вимагають питання обґрунтування умов удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх правоохоронців; розробки теоретико-методичного й дидактичного забезпечення процесу формування готовності випускників юридичного ВНЗ до роботи з підлітками, схильними до асоціальної поведінки тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Дідик М.М. Соціальна робота та її особливості в діяльності соціально-психологічної служби МВС // Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. – Ужгород: ВАТ “Патент”, 1999. – №2. – С. 74-76.
3. Довідка про результати соціологічного дослідження “Криміногенна ситуація в Україні 1994 р.” // Проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю. – К., 1998. – Т.7. – С. 698-699.
4. Зобенько НА. Взаємодія шкільного психолога і соціального педагога у профілактиці правопорушень серед учнівської молоді // Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. – Ужгород: ВАТ “Патент”, 1999. – №2. – С. 76-78.
5. Зверєва І.Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. 13.00.05 / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1999. – 39 с.
6. Іванов В.М. Педагогічні умови соціалізації міських старшокласників: Автореф. дис. ... докт. пед. наук. 13.00.05 / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 20 с.
7. Козубовська І.В., Товканець Г.В. Зародження педагогічних поглядів на проблему у поведінці неповнолітніх та їх подальший розвиток у зарубіжній психолого-педагогічній науці // Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. – Ужгород: ВАТ “Патент”, 1999. – №2. – С. 74-76.
8. Некоторые особенности воспитательной работы с подростками, склонными к правонарушениям: Методические рекомендации студентам-практикантам, классным руководителям и общественным воспитателям несовершеннолетних / Отв. ред. К. М. Маличенко. – Кировоград: КГПИ им. А. С. Пушкина, 1982. – 29 с.
9. Оржеховська В. М. Психолого-педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: Спецкурс для студентів. – К., 1996. – 78 с.
10. Петухов Е.И. Педагогические основы предупреждения отклонений в нравственном развитии и поведении школьников: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. – К., 1986. – 50 с.
11. Туряниця В. В., Лемак В. В., Горінецький Й. І. Правова освіта та правове виховання – один із напрямів профілактики протиправної поведінки неповнолітніх: проблеми та шляхи їх вирішення // Науковий вісник Ужгородського державного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. – Ужгород: ВАТ “Патент”, 1999. – №2. – С. 59-63.